

‘Oku Kau Foki Mo e Mātu’á

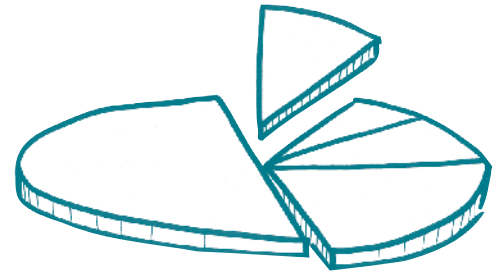
Ko hono tokoni’i ho’o tamá’i he – fakafofonga’i mo faka’uhinga’i’o e ngaahi kalafi’ mo e ngaahi tēpilé

I he’etau mo’ui faka’ahó, ‘oku ui kitautolu ke tau mahino’i ‘a e ngaahi fakamatala ‘oku ‘omai ‘i he ngaahi kalafi’ mo e ngaahi tēpilé. ‘Oku tau sio ki he fā’ahinga fakamatala ko’eni’ ‘i he ngaahi nusipepá mo e fanga ki’i pepa fakamatalá, ‘i he ngaahi tohi-mo’uá pea ‘i he televisoné. ‘Oku lava ‘e he ngaahi kalafi’ ‘o ‘ai ke faingofuaange ke lēkooti mo faka’uhinga’i e ngaahi fakamatalá pea toe tokoni kiate kitautolu ke tau fai hano fakahā-kimu’a hangē ko hano fakahā-kimu’a ‘o e fakamatala-‘eá, vave ‘o e tupú pea mo e totongi ‘i he kaha’ú ‘o ‘etau ngāue’aki ‘i ‘api ‘a e ‘uhilá. ‘E ako ‘a e fānaú ke lau mo faka’uhinga’i ‘a e ngaahi kalafi’ mo e ngaahi tēpilé ‘o ‘ikai ngata pē ‘i he ngaahi lesoni Fiká kae pehē foki ‘i he Saienisi’, Mo’ui-lelei’ pea mo e ngaahi lēsoni kehé.

‘Oku anga fēfē ‘a e ako ‘a e fānaú ke fa’u mo faka’uhinga’i ‘a e ngaahi kalafi’ mo e ngaahi tēpilé?

‘Oku kamata e ako ‘a e fānaú ke fa’u e ngaahi kalafi’ ‘aki hano tānaki ha ngaahi fakamatala ‘i ha ngaahi tēpile pea toki ngāue’aki ha ngaahi me’a pe ko ha ngaahi fakatātā ke fakafofonga’i’aki e ngaahi fakamatala ko’eni’ ‘i ha kalafi. Ko e anga maheni ‘i he ngaahi ta’u kimu’a, ‘e kole ‘e he faiakó ki he fānaú ke nau tānaki pea lēkooti e ngaahi fakamatala fekau’aki mo kinautolú, hange ko e manu pusiaki ‘oku nau ma’ú, pe fekau’aki mo honau ‘ātakai’, hangé ko e lanu ‘o e ngaahi kā ‘i he paaka tau’anga kaá. ‘I he ngaahi kalafi’ ki mu’a ange, ‘oku tu’u ‘a e fakatātā ‘e taha ki he me’a ‘e taha.

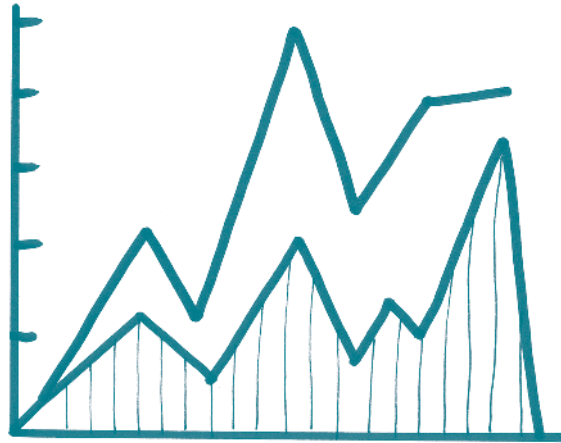
Ki mui angé, ‘e ako ‘a e fānaú ke nau ngāue’aki ‘a e ngaahi faka’ilonga tānaki (hangē ko e III) ke fakafofonga’i’aki ‘a e ola ‘o e ngaahi saveá. Te nau lava, hangē ko hano kole ke nau ngāue’aki ha ngaahi faka’ilonga tānaki ke lēkooti’aki ‘a e lahi ‘o e ngaahi kā ‘e paasi hake ‘i he ‘apiakó lolotonga ‘o ha vaha’a taimi kuo ‘oange. ‘E toe fakafé’iloaki foki kinatutolu ki he fā’ahinga kalasi keheklehe ‘o e kalafi’ kau ai e ngaahi kalafi kōlomú, ngaahi kalafi lainé mo e ngaahi kalafi kongokongá (pai). ‘Oku mahu’inga ke ‘ilo’ ‘e he fānaú ‘a e anga hono faka’uhing’i ‘o e ngaahi kalafi’ pea lava ke ‘ilo’i ‘a e lava ke fakahoko hala ‘e he ngaahi kalafi’ ha fakamatala.

Ko e hā ‘a e me’a te ke lava ‘o fai ‘i ‘api’?

- Fua ‘a e ma’olunga pe mamafa ho’o tamá pea muimui’i ‘a e ngaahi liliú ‘i ha vaha’a taimi ‘i ha kalafi.
- ‘The taimi hono hoko te ke sio ai ha kalafi ‘i ha nusipepa ‘i ha kaveinga ‘e mahu’inga’ia ai ho’o tamá, tangutu fakataha mo ia ke feinga ke faka’uhinga’i. Ngāue fakataha ke tali e ngaahi fehu’i hangé ko e: *Ko e hā e me’a ‘oku tala mai ‘e he kalafi’? Te tau ‘ilo fēfē ‘oku*

mo'oni 'a e fakamatalá? 'Oku 'i ai ha founga kehe hono fakafofonga'i 'o e fakamatala ni? 'Oku 'i ai ha fa'ahinga me'a 'oku 'ikai ke mahino kiate koe?

- Faka'ali'ali ki ho'o tamá ha ngaahi tohi-mo'ua faka'api 'oku kau ai ha ngaahi kalafi, hangē ko ha mo'ua vai pe 'uhila pea 'eke ha ngaahi fehu'i hangē ko e, Ko e hā 'a e lahiange pe si'iangē 'o e vai ne tau ngaue'aki 'i he taimi ni' 'i hono fakafehoanaki mo e tohi-mo'ua kuo 'osi'? 'E lava fēfē ke lahiange 'a e vai 'oku tau fakahaofi'? Ko e hā e lahi 'oku ke pehē 'e holo'aki 'etau ngāue'aki 'a e vai' kapau te tau fai ē? Ko e hā e lahi e pa'anga 'oku ke pehē te tau fakahaofi'?
- Fakataha mo ho'o tamá, muimui'i e taimi 'oku ne fakamoleki 'i he sio televisoné. 'I he ngata'anga 'o e uiké, sio pe te mo lava fakataha 'o fa'u ha kalafi ke fakahaa'i ai e taimi kuo fakamoleki'.
- Va'inga 'i ha ngaahi va'inga hangē ko e Scissors, paper, rock mo ho'o tamá pea ngāue'aki 'a e ngaahi faka'ilonga tānaki ke tauhi'aki e lēkooti 'o e ngaahi mālohi' mo e ngaahi fo'i'.
- Lau mo alea'i mo ho'o tamá 'a e ngaahi fakamatala 'oku hā 'i he ngaahi tēpile fē'auhi sipoti'.
- Lau e ngaahi tohi fakamatalá mo ho'o tamá pea alea'i e ngaahi kalafi moe ngaahi tepile 'oku 'asi ai'.
- Faka'ali'ali ki ho'o tamá 'a e founga hono kumi 'i ha tohi 'a e feitu'u pea mo hono ngāue'aki 'o e tēpile 'o e kakano 'o e tohi'.
- Tā ha tēpile 'o e ngaahi ngāue ne fakakakato 'e ho'o tamá lolotonga 'a e uiké hangē ko e fakamalohisino sipoti, ngaahi lēsoni mūsika pe kakau, ngaahi ngāue faka'api pe taimi makehe lolotonga e uike akó hangē ko e laipeli, komipiuta, sipoti fakaako mo e pangikē.

